

LAKIALOITE 47/2004 vp

Laki oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muuttamisesta sekä eräät siihen liittyvät lait

Eduskunnalle

ALOITTEEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Tämän lakialoitteen tarkoituksena on mahdollistaa yksittäistapauksissa anonyymitodistelu, jolloin vastaajan tietoon ei tule todistajan tai muun todistelutarkoituksessa kuultavan asianosaisen henkilöllisyys. Tämä uudistus on tarpeen, jotta todistajia, joilla on perusteltu syy pelätä henkensä taikka terveytensä puolesta, voitaisiin suojata. Asialla on suurta merkitystä, jotta yhteiskunnan kannalta merkitykselliset rikokset saadaan selvitettyä ja uhrien asemaa voitaisiin parantaa.

Suomessa on jo nykyisin mahdollista poliisin toimiminen peitetoiminnassa törkeän rikollisuuden selvittämiseksi. Suunnitteilla on, että näissä tehtävissä toimineet poliisit voisivat tarvittaessa todistaa oikeudessa anonyymisti. Tällä lakialoitteella halutaan mahdollistaa anonyymitodistelu myös muiden kuin poliisien osalta, koska järjestäytynyt ja ammattimainen rikollisuus on tuonut Suomeen myös todistajien uhkailun. Tämä uhkailu voi koskea myös tavallista sivullisen asemassa olevaa henkilöä.

PERUSTELUT

Lakialoitteen tarkoituksena on tehdä poikkeustapauksissa mahdolliseksi anonyymin todistelun käyttö rikosasioiden esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä sekä riita-asioiden oikeudenkäynnissä. Anonyymillä todistelulla tarkoitetaan sitä, että syytetty tai muu oikeudenkäynnissä vastapuolena oleva taho ei saa missään vaiheessa oikeudenkäyntiä tai sen jälkeen tietää, kuka todistaja oli. Anonyymi todistelu voidaan suorittaa eri tavoin riippuen tarvittavan suojan määrästä. Lievimässä muodossa kaikki asianosaiset ovat istunnossa läsnä, mutta todistajan nimi salataan. Toisena ääripäänä on se, että syytetty ja/tai asianosainen ei ole paikalla otettaessa vas-

taan anonyymia todistelua, eikä todistajan nimi tule oikeuden harkinnan mukaan välttämättä edes avustajan tietoon, vaan ainoastaan tuomioistuimen ja syyttäjän tietoon. Istunto voitaisiin tarvittaessa pitää suljetuin ovin.

Tällaista poikkeuksellista menettelyä tarvitaan erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden vakavien ja törkeiden tekojen selvittämiseksi ja ratkaisemiseksi. Suomi on pieni maa eikä todistajien suojeleluohjelma uusine henkilöllisyyksiineen tule meillä käytännössä kyseeseen.

Ensisijaisesti anonyymitodistelua tarvitaan niiden henkilöiden suojaksi, jotka ovat täysin ulkopuolisia ja jotka tietävät jotain merkittävää

vakavasta rikollisuudesta. Näitä todistajia on nykyisin hyvin vaikeaa saada todistamaan ja kertomaan kaiken asiaan liittyvän, koska he pelkäävät henkensä ja turvallisuutensa puolesta.

Todistajien suojelua ei tarvita pelkästään ulkopuolisten henkilöiden suojelemiseksi. Myös rikoksen uhri saattaa tarvita todistajan suojaa, samoin kuin rikostoveri tai rikosliigasta eroon pyrkivä, joka todistaa entisiä rikostovereitaan vastaan.

Uudistuksen jälkeen todistaja ja rikoksen asianosainen voisivat vapaasti kertoa tietonsa ilman pelkoa siitä, että oma tai läheisen henki ja terveys voivat vaarantua yhteistyöhalukkuuden johdosta.

Puolustuksen oikeuksien huomioiminen on asiassa tärkeää. Puolustukselle tulee aina voida tarjota todellinen mahdollisuus vastakuulustelun suorittamiseen ja syytettyä vastaan esiintyvän todistajan kertomuksen luotettavuuden kontrollointiin. Puolustuksen edut voidaan turvata siten, että todisteluun saisi osallistua vastaajan asianajaja tai julkinen oikeusavustaja. Kuulusteltavan nimi tulisi näin ollen tuomioistuimen ja vastaajan asianajajan tai julkisen oikeusavustajan tietoon. Vastaajan asianajajaa tai julkista oikeusavustajaa kiellettäisiin rangaistuksen uhalla ilmaisemasta kuulusteltavan nimeä tai yhteystietoja. Aina ei kuitenkaan ole tarpeen saattaa todistajan nimeä edes avustajan tietoon. Tällä voidaan ehkäistä mahdollinen avustajaan kohdistuva uhkailu ja kiristäminen nimetiedon saamiseksi.

Käytännössä henkilöllisyyden suojaamiseen tarvittava toimi voi olla se, että henkilö esiintyy normaalisti todistajana, mutta hänen henkilöllisyytensä ei tule vastaajan tietoon. Joissain tilanteissa pelkän henkilöllisyyden salaaminen ei ole riittävää, vaan joudutaan lisäksi toteuttamaan muita toimia. Voimassa oleva laki mahdollistaa sen, että oikeudenkäymiskaaren 34 a §:n mukaan todistajaa voidaan kuulla tietyin edellytyksin ilman, että hän on läsnä oikeudenkäynnissä. Tällöin käytetään videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa, jossa istuntoon osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään. Tätä voitaisiin käyttää soveltuvien

osin myös anonyymitodistelussa siten, että henkilötietoja ei annettaisi.

Pääkuulustelun jälkeen todistajan nimenneen asianosaisen vastapuolella tai tuomioistuimella on mahdollisuus kuulustella todistajaa. Vastakuulustelulla on tarkoitus selvittää se, missä määrin todistajan pääkuulustelussa antama kertomus vastaa todellista tapahtumain kulkua. Todistajalle voidaan esittää tässä tarkoituksessa myös niin sanottuja johdattelevia kysymyksiä esimerkiksi silloin, kun todistajat puhuvat samasta seikasta eri tavalla. Jotta anonyymiyys voidaan taata, tulee säätää siitä, että todistajalle/asianosaiselle ei voida esittää sellaisia kysymyksiä, joiden kautta henkilöllisyys tosiasiaa paljastuisi. Mikäli kysymys ja siihen annettu vastaus saattaisivat paljastaa kuultavan henkilöllisyyden, tulisi kysymys muotoilla uudelleen tai se olisi jätettävä esittämättä.

Vaikka nykyisenkin lain mukaan (OK 17 luku 33 § 2 momentti) voi olla asianmukaista, että vastakuulustelun toimittaa asianomaisen asemesta tuomioistuin, ei tämä siis tarkoita sitä, että todistajan anonyymi kuuleminen olisi mahdollista. Lainkohdan perusteluiden (HE 52/1995 vp) mukaan tuomioistuin voi suorittaa vastakuulustelun, kun asianosainen, jonka olisi suoritettava vastakuulustelu, ei ole tuomioistuimessa saapuvilla tai hänellä ei ole oikeudenkäyntiavustajaa taikka hän ei muusta syystä kykene suorittamaan vastakuulustelua. Lainkohta ei näin ollen mahdollista käytännössä anonyymitodistelua.

Esitutkintalain mukaan epäillylle on jälkeenpäin varattava tilaisuus tutustua kuulustelukertomukseen ja tehdä todistajalle kysymyksiä saman lain 36 §:n nojalla. Näin ollen kuulusteltavan nimi tai yhteystiedot tulevat vastaajan tietoon. Mikäli esitutkinnan ja syyteharkinnan aikana on ilmennyt tarve todistajan suojaamiseen, esiintyy tämä tarve todennäköisesti myös tuomioistuin käsittelyssä. Ei ole siis perusteltua, että suojaa annettaisiin vain prosessin jossain vaiheessa, vaan suoja täytyy toteuttaa tarvittaessa koko prosessin ajan. Edellä olevan perusteella myös esitutkintalakia on tarkoituksenmukaista muuttaa vastaavasti.

Anonyymitodistelu on käytössä muun muassa Norjassa. Anonyymitodistelua voidaan käyttää vain poikkeuksellisesti ja vain tiettyjen rikosten ollessa kyseessä. Syytetyn puolustaja voi saada anonyymin todistajan nimen tietoonsa.

Muita maita, joissa anonyymitodistelu on mahdollista, ovat lisäksi Tanska, Saksa ja Hollanti. Kullakin maalla on toisistaan poikkeavat säännökset anonyymistä todistelusta. Esimerkiksi Tanskassa todistajan henkilöllisyys ei paljastu edes tuomarille, kun kyseessä on anonyymi todistaja, joka on toiminut peitehenkilönä. Saksassa menettely on sikäli poikkeuksellinen, että ministeriö antaa luvan poiketa kuulemisen pääsäännöstä, kun kuullaan tukihenkilöä siten, että esitetään peitemiehen ja tukihenkilön laatima raportti.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännön mukaan ihmisoikeussopimusta ei ole katsottu rikotun, jos oikeusprosessissa käytetään anonyymia todistelua. Tällöin edellytyksenä on, että uhka on ollut todellinen, vastapuolella on ollut mahdollisuus esittää todistajalle kysymyksiä jossain yhteydessä ja langettava tuomio ei ole

perustunut yksin tai edes ratkaisevalta osalta anonyymiin näyttöön.

Suomessa on voimassa vapaa todisteiden harkinta. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimien antaa erityyppiselle todistelulle tänäkin päivänä painoarvoa oman harkintansa mukaan. Keskeistä on käytännössä kertomuksen johdonmukaisuus, jota yleinen elämäkokemus ja ulkoiset tosiseikat tukevat. Vapaa todisteiden harkinta koski luonnollisesti myös anonyymitodistelua. Tuomio ei saa perustua ratkaisevalta osalta anonyymiin näyttöön.

Poikkeuksellisissa tapauksissa olisi perustellua todistajien kuuleminen anonymiteetin suojana. Se, miten tämä käytännössä toteutetaan, jätetään aloitteessa esitutkintaviranomaisen ja tuomioistuimen harkintaan. Oleellista on suojan astetta arvioitaessa, että otetaan huomioon kunkin yksittäisen tapauksen asettamat vaatimukset.

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että eduskunta hyväksyy seuraavat lakiehdotukset:

1.

Laki

oikeudenkäymiskaaren 17 luvun muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 24 §:n 1 momentti, sellaisena kuin se on laissa 571/1948, ja
lisätään 17 luvun 28 §:ään, sellaisena kuin se on mainitussa laissa 571/1948, uusi 3 momentti ja lukuun uusi 34 b § seuraavasti:

17 luku

Todistelusta

24 §

Todistaja saa kieltäytyä kertomasta seikkaa tai vastaamasta kysymykseen, jos hän ei voisi sitä tehdä saattamatta syytteen vaaraan itseään tai toista, joka on häneen sellaisessa suhteessa kuin 20 §:ssä on sanottu. Todistaja saa niin ikään

kieltäytyä antamasta lausumaa, jolla liike- tai ammattisalaisuus tulisi ilmaistuksi, jolleivät erittäin tärkeät syyt vaadi, että todistajaa kuultellessaan niistä. Todistaessaan 34 b §:ssä säädettyin edellytyksin anonyymisti, todistaja saa kieltäytyä vastaamasta kysymyksiin, joihin vastamalla hänen henkilöllisyytensä paljastuisi.

28 §

Todistajaa voidaan 34 b §:ssä säädetyin edellytyksin kuulla anonyymisti sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään.

34 b §

Todistajaa, muuta todistelutarkoituksessa kuultavaa henkilöä tai asianomistajaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä anonyymisti siten, että hänen henkilöllisyytensä ei tule vastaajan tietoon. Todistelu voidaan tuomioistuimen harkinnan mukaan toteuttaa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 ja 34 a §:n mukaisesti.

Vastaajan asianajajalla tai julkisella oikeusavustajalla on oikeus osallistua asian käsittelyyn ja esittää kuultavalle kysymyksiä.

Tuomioistuimen ja vastaajan valitseman asianajajan tai julkisen oikeusavustajan tulee pitää salassa asian käsittelyssä tai muuten tietoon saatu anonyymin todistajan henkilöllisyys. Rangaistus vaitiolovelvollisuuden rikkomisesta säädetään rikoslain 38 luvun 1 ja 2 §:n mukaan, jollei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 .

2.

Laki

oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään oikeudenkäynnin julkisuudesta 21 päivänä joulukuuta 1984 annetun lain (945/1984) 2 §:ään, sellaisena kuin se on laissa 624/1999, uusi 3 momentti seuraavasti:

2 §

Tieto todistajan tai muun henkilön henkilöllisyydestä tulee jättää antamatta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 b §:ssä mainituissa tapauk-

sissa sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 .

3.

Laki

esitutkintalain 36 §:n muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
lisätään 30 päivänä huhtikuuta 1987 annetun esitutkintalain (449/1987) 36 §:ään uusi 2 momentti seuraavasti:

36 §

— — — — —
Todistajaa tai muuta henkilöä voidaan myös kuulla ilman, että vastaaja saa tietoonsa todistajan nimen tai yhteystiedot. Vastaajan asianajajan tai julkisen oikeusavustajan on pidettävä salassa kuulusteltavan nimi ja yhteystiedot. Ran-

gaistus vaitiolovelvollisuuden rikkomisesta säädetään rikoslain 38 luvun 1 ja 2 §:n mukaan, jollei muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Tämä laki tulee voimaan _____ päivänä _____ kuuta 20 .

Helsingissä 22 päivänä huhtikuuta 2004

Petri Salo /kok
Lyly Rajala /kok

Jan Vapaavuori /kok
Marja Tiura /kok